

PÍ SOMNÉ PRAMENE V ARCHEOLOGICKOM VÝSKUME POĽNÝCH OPEVNENÍ Z DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

Pavol ŠTEINER

doc. PhDr. Pavol Šteiner, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Katedra archeológie
Hodžova 1
949 01 Nitra, Slovenská republika
psteiner@ukf.sk
ORCID: 0000-0002-8752-4813
WoS Researcher ID: AAL-6467-2020
SCOPUS Author ID: 57203902602

ŠTEINER, Pavol. Written sources in archaeological excavations of field fortifications from WWII. In *Studia Historica Nitriensia*, 2023, vol. 27, Supplementum 3 – V hore strom, pp. 213-220, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2023.27.S.213-220.

The article provides a review of written sources used in investigation of military operations of WWII in Slovakia, mainly primary sources, and memoirs. It presents examples of their use for identification and field investigation of relics of military activity.

Kľúčové slová: archeológia konfliktov, vojenská história, druhá svetová vojna, terénny archeologický výskum, písomné pramene;

Keywords: conflict archaeology, military history, second world war, outdoor archaeological research, written sources;

Pár slov pred úvodom

Egon Wiedermann ako môj dlhoročný šéf mi umožnil jednu fantastickú vec, ktorá nie je samozrejmosťou: venovať sa tomu, čo ma baví. Napriek môjmu prvotnému zameraniu na staršiu dobu bronzovú som dostal slobodu pri formovaní ďalšieho odborného smerovania. Aby to nebolo príliš jednoduché, začal som sa špecializovať na tak odlišnú tému, akou je výskum bojov druhej svetovej vojny na juhozápadnom Slovensku a to po stránke historickej aj archeologickej. Iste bolo výhodou aj to, že na vtedajšej Katedre muzeológie sa priam núkalo využitie interdisciplinárneho prístupu kombinovaním metód archeológie, histórie, muzeológie a monumentológie. To ma zrejme ochránilo pred ustrnutím v rovine čisto archeologického bádania a na druhej strane ma prinútilo pracovať s písomnými prameňmi výlučne historiografickými metódami, čo som si popravde dovedy ako špecialista na pravek nedokázal ani predstaviť...

Úvod (teraz už naostro)

Na rozdiel od prehistorickej archeológie sa všetky jej ostatné odvetvia, zaoberajúce sa mladšími úsekmi ľudských dejín, dokážu oprieť nielen o hmotné, ale aj písomné pramene. Výnimkou nie je ani výskum moderných vojenských konfliktov, ktorý sa v našich podmienkach začína nesmelou ale úspešne rozvíjať. Spektrum dokumentov, ktoré sú k dispozícii, je vzhľadom na relatívne (pre archeológa) krátku dobu, ktorá odvtedy uplynula, dosť široké.

Z hľadiska stanovenia priorít sa dá diskutovať o tom, ktoré z týchto prameňov sú dôležitejšie. Ide o to, čo si vytýčime ako hlavný cieľ výskumu: sú to fakty (dátumy, čísla jednotiek, manévry, štatistiky...) alebo militárie? Pri čisto archeologickom pohľade by nám malo ísť o hmotné pramene:

zahĺbené, eventuálne stojace objekty, pozostatky bojovej činnosti (nábojnice, šrapnely...), či kostrové pozostatky obetí. Lenže práve dostupnosť písomných prameňov stavia takéto ciele do úplne iného svetla. Akokoľvek by sme možno chceli udržať pomyslený primát archeológie ako disciplíny, ktorá vnáša svetlo artefaktov ako neoddiskutovateľných dôkazov historických udalostí, musíme priznať, že archeológia tu zároveň funguje ako pomocná historická veda, ktorá potvrdzuje alebo vyvracia hypotézy formulované na základe historiografického výskumu.

Primárne pramene

Môžeme ich považovať za najvýdatnejší zdroj informácií a zároveň relatívne najspoľahlivejší. Pri výskume bojových operácií považujeme za takéto zdroje hlavne situačné správy bojových jednotiek, zaznamenávajúce priebeh činnosti deň po dni, eventuálne sumáre bojovej činnosti za určitý časový úsek, spravidla mesiac.

Najväčší súbor dokumentov poskytuje server *pamyat-naroda.ru*, ktorý sprístupňuje skeny písomností Červenej armády z druhej svetovej vojny z Centrálného archívu ministerstva obrany Ruskej federácie. Ide o kolosálny komplex prameňov, dostupný ktorémukoľvek bádateľovi. V zásade máme takto k dispozícii relevantnú databázu informácií o bojovej činnosti zväzkov a jednotiek Červenej armády od úrovne frontu cez armády, zbory až po divízie, resp. v prípade obrnených vojsk brigády, ojedinele aj menšie celky, dokonca vrátane informácií o nasadení podriadených jednotiek Rumunskej kráľovskej armády.

Informačná kvalita týchto dokumentov je pomerne dobrá. Vo všeobecnosti sa za najprecíznejšie vypracované dajú považovať materiály tankových, mechanizovaných a jazdeckých jednotiek. Ich úroveň vychádza na povrch spravidla pri konfrontácii údajov s dokumentmi streleckých¹ útvarov. Môže ísť o dôsledok skutočnosti, že výcvik príslušníkov motorizovaných oddielov bol náročnejší a aj úroveň štábnych dôstojníkov v nich bola vyššia. Potvrdzujú to napríklad aj situačné mapy a náčrty, ktorých kvalita pozitívne prekvapuje aj po porovnaní s dobovými tuzemskými mapami. Daňou za ich vyššiu kvalitu je, že mnohé z nich sú písané rukou, čo pochopiteľne sťažuje čítanie a vyžaduje dlhší čas na ich spracovanie. Používanie písacieho stroja bolo v štáboch rýchlych útvarov evidentne často nemožné kvôli rýchlym presunom.

Pre štúdium a rekonštrukciu udalostí na fronte sú najdôležitejšie hlásenia o bojovej činnosti za kalendárny mesiac, deň za dňom. Obsahujú nesmierne množstvo podrobností o polohe a manévroch podriadených zložiek vrátane podporných jednotiek (delostreleckých, ženijných, protiletadlových a i.). Okrem toho sú k dispozícii aj dokumenty iného charakteru: denné rozkazy, štatistické prehľady personálu, techniky či bojových strát (obr. 1; 2). V ideálnom prípade sprevádzajú texty hlásení aj mapy a situačné náčrty. Kvalita vojenských máp Červenej armády z čias bojov na našom území prekvapuje. Často sú presnejšie a podrobnejšie než dostupné mapy československej, slovenskej a maďarskej proveniencie z toho istého obdobia (obr. 3).

Dokumenty druhej bojujúcej strany, predovšetkým nemeckého Wehrmachtu v porovnaní so sovietskymi predstavujú doslova úzky profil. Dôvody tohto stavu môžeme skôr dedukovať. Zo strany Wehrmachtu išlo v období bojov na Slovensku o posledné mesiace vojny, počas ktorých nemecké jednotky väčšinou ustupovali a tak sa znižovala pravdepodobnosť zachovania písomností. Navyše pri kapitulácii sa nemeckí štábni dôstojníci väčšiny dokumentov spravidla zbavovali. Z týchto dôvodov možno považovať za úspech objavenie akýchkoľvek autentických dokumentov Wehrmachtu z bojov na našom území.

Preto je paradoxne doposiaľ najvýdatnejším zdrojom nemeckých prameňov server *germandocsinrussia.org*. Vznikol ako výsledok nemecko-ruského projektu, zameraného na digitalizáciu nemeckých vojenských dokumentov v ruských archívoch. Ide najmä o trofejnú materiálu, získané jednotkami Červenej armády počas vojny. Ich diapazón je mimoriadne široký. Nájdeme tu dokumenty najvyšších veliteľských štruktúr (OKW, OKH, OKL, OKM)², cez skupiny armád, armády (resp. armádne skupiny), zbory až po divízie, niekedy aj nižšie útvary. Pozostávajú z denných hlásení

¹ Rozumej peších.

² Najvyššie veliteľstvá brannej moci, pozemného vojska, letectva a vojnového námorníctva.

za kalendárny mesiac či solitérne dokumenty za jednotlivé dni. Vyhľadávacie nástroje servera sú však podstatne obmedzené, predovšetkým v porovnaní s možnosťami serveru *pamyat-naroda.ru*. Užívateľ musí vyhľadávať manuálne podľa úrovne jednotky, jej čísla a následne sa prepracovať k hľadanému časovému úseku. Žiaľ, doposiaľ sa podarilo v tomto kvante dokumentov nájsť iba niektoré pramene relevantné pre výskum činnosti Wehrmachtu a jeho spojencov na území Slovenska, aj to iba na úrovni skupiny armád a armády. Našťastie práce na dopĺňaní dokumentov na serveri stále pokračujú a oplatí sa priebežne sledovať možné novinky, ktoré by nám mohli osožiť.

-18-

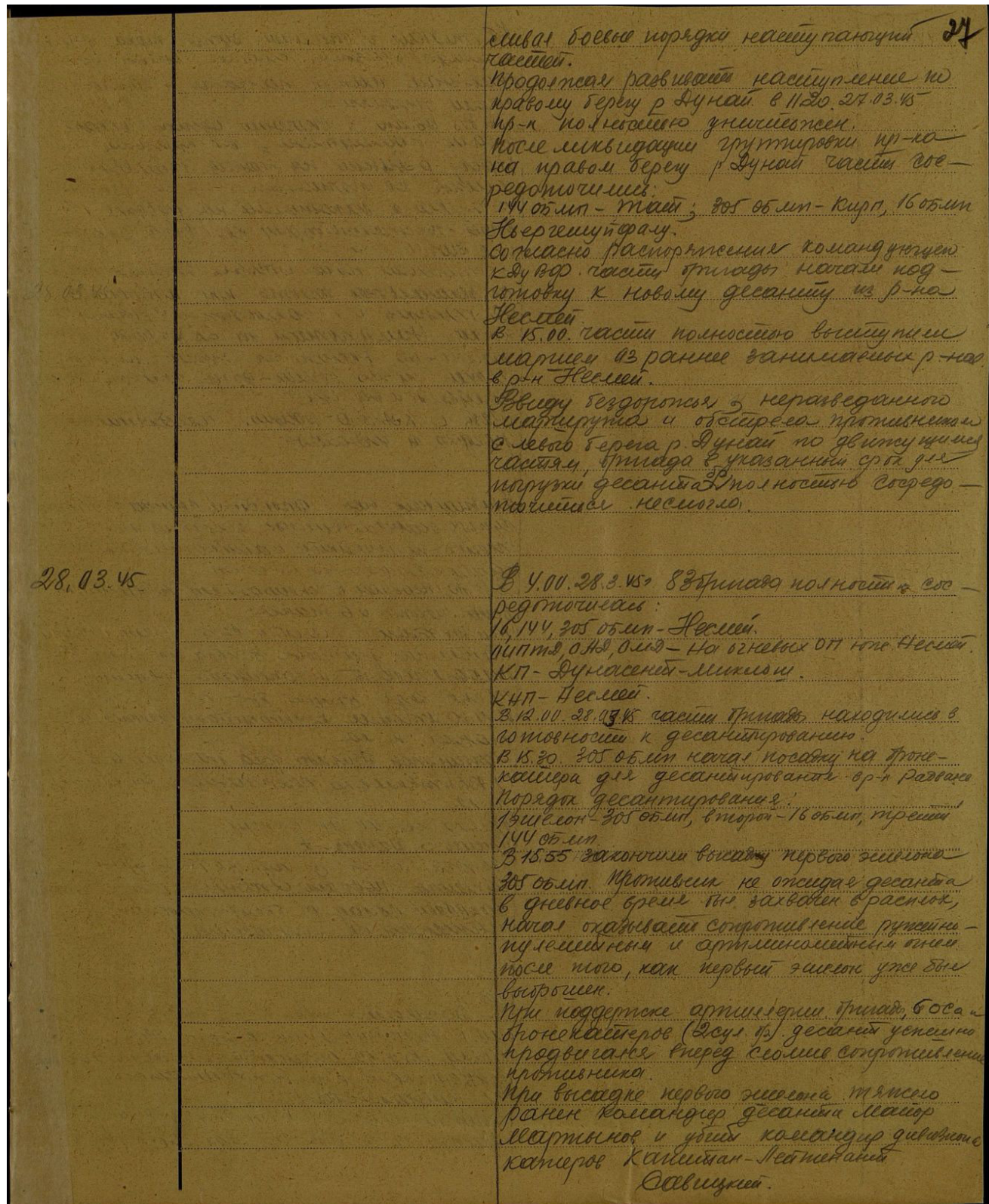
Дата и время суток.	Боевая задача	Описание боевых действий
С 30.1.45 по 17.2.45 г.	ДИВИЗИИ ВХОДИТ В РЕЗЕРВ ВТОРОГО КРАЙНСКОГО ФРОНТА. ДИВИЗИИ ПРИСТУПАЕТ К БОЕВОЙ ПОДГОТОВКЕ.	Занятия по боевой подготовке личного состава проводились приближенно к условиям боевой действительности. Основные дисциплины боевой подготовки частей и подразделений дивизии: а/ Тактическая подготовка - занятия проводились в звене отделение, взвод, рота, батальон. б/ Огневая подготовка - изучение материальной части оружия, тренировка в стрельбе из личного оружия боевым патроном. в/ Строевая подготовка - действие одиночного бойца в строю и вне строя. Особое внимание было обращено на сколачивание взвода, роты, батальона. Наибольшую организованность и лучшую успеваемость по боевой подготовке показал 13 Гв.ДСФП.
17.2.45 г. 20.00	Боевое распоряжение штаба второго Крайнского фронта. Дивизии срочно перебралась в район боевых действий.	Противник в районе КОМАГОМ подчинил три танковые дивизии, одну моторизованную и четыре пехотные дивизии немцев. В этом же числе присла танковой дивизии SS "Адольф Литлер". Черейди в контрнаступление, опрокинув наши части в районе КОМАГОМ, продолжая продвигаться в направлении Р.ГОП, после получения боевого приказа командующим фронтом части дивизии срочно выступили по маршруту: ВАЦ, ДССД, ВАЦ. 4 Гв.СФД вошла в состав 1 Гв.Армии. В ВАЦ получен дальнейший маршрут ВАЦ, НАГАДЫБЕЦ, ССВ, ЛЯЦЦ. В 13.00 дивизии основными силами сосредоточилась в районе ВАЦА, ЛЯЦЦ /сев. г. ВОСЬГОМ/.

Obr. 1. Ukážka strojopisného dokumentu: hlásenie 6. gardovej výsadbkovej divízie zo 17. a 18. februára 1945 o bojoch v okolí Svodína (www.pamyat-naroda.ru, cit. 12. 12. 2018).

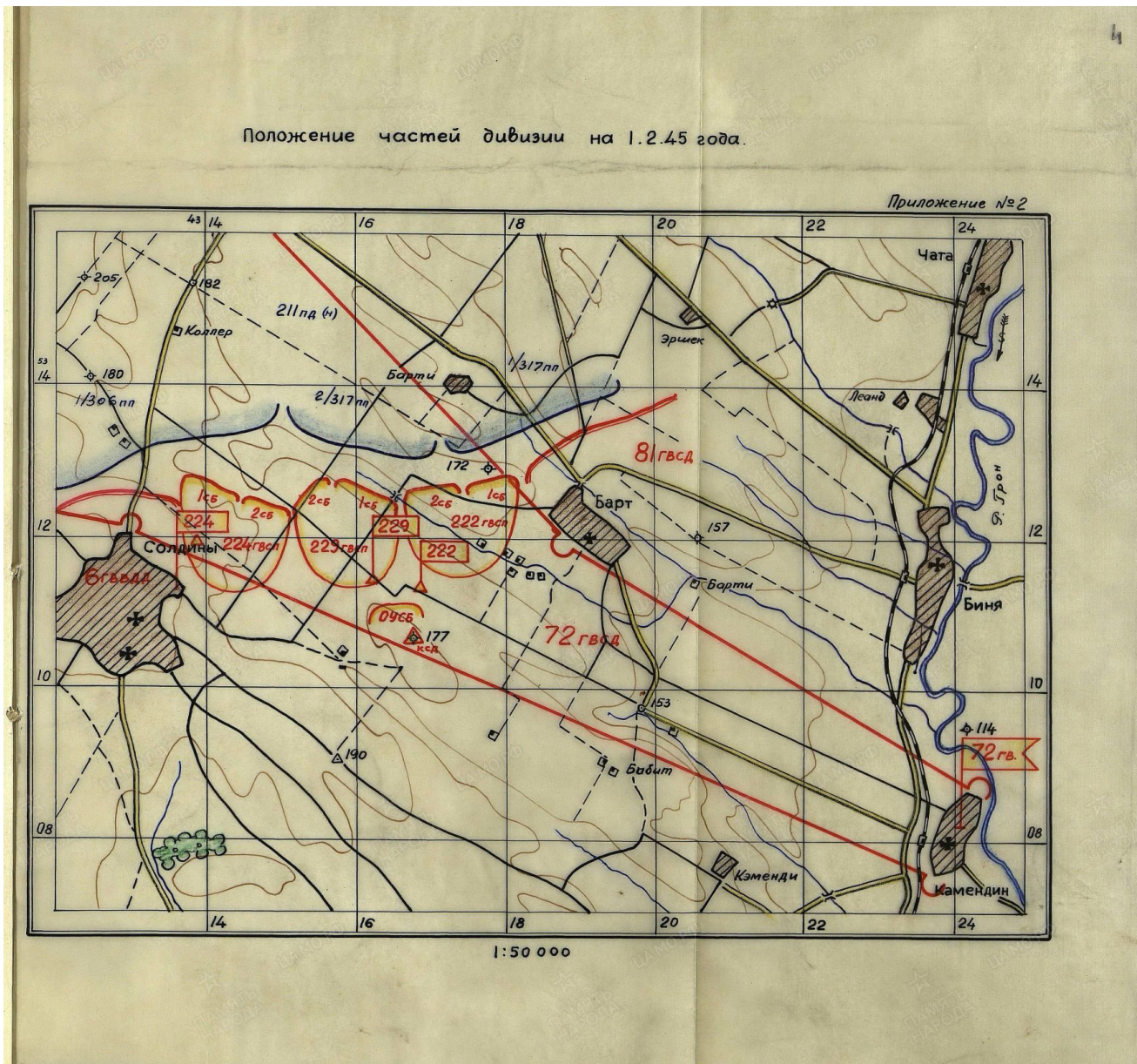
Vo všeobecnosti sa dá tvrdiť, že nemecké štábne dokumenty sú podrobnejšie, najmä pokiaľ ide o spravodajské informácie. Avšak vzhľadom na absenciu materiálov nižších úrovní velenia sú dostupné mapy skupín armád, armád a zborov menej podrobné než sovietske. Nedostatok nemeckých písomností do istej miery vyvažujú informácie v hláseniach útvarov Červenej armády, ktoré viac-menej presne uvádzajú identitu jednotiek protivníka. Využitelnosť primárnych písomných prameňov pri archeologickom výskume pozostatkov bojovej činnosti spočíva predovšetkým v možnosti overovania a identifikovania objektov zistených v teréne. Takto sa dajú priradiť archeologicky zdokumentované objekty (zákopy, okopy, bunkre a i.) k jednotlivým bojujúcim stranám a to na základe analýzy bojovej činnosti k relevantnému dátumu.

Napriek relatívne krátkemu času, ktorý sme doposiaľ venovali terénnemu výskumu bojísk, môžeme už označiť viacero lokalít, ktorých taktickú úlohu a obsadenie konkrétnymi jednotkami sme dokázali stanoviť práve vďaka informáciám z denných hlásení. Ide napríklad o zákopové systémy východne od Šiah, ktoré zohrali svoju úlohu pri nasadení útočnej brigády SS Dirlewanger

v decembri 1944, či obrannej línie nemeckej 357. pešej divízie na úpätí Kozmálovských vrškov z marca 1945 (Šteiner 2020b).

Obr. 2. Ukážka rukopisného dokumentu: hlásenie 83. brigády námornej pechoty z 28. marca 1945 o vylodení pri Krava-
noch nad Dunajom (www.pamyat-naroda.ru, cit. 16. 2. 2019).

Obr. 3. Ukážka situačnej mapy: postavenie jednotiek 72. gardovej streleckej divízie medzi Svodínom a Brutmi 1. februára 1945 (www.pamyat-naroda.ru, cit. 4. 6. 2020).

Memoáre

Prekvapujúco výdatným zdrojom spoľahlivých informácií dokážu byť tiež spomienky priamych účastníkov bojov. Memoáre pomáhajú pri objasňovaní niektorých otázok regionálneho charakteru. Tak získavame nevšedné poznatky, ktoré by sme márne hľadali v oficiálnych hláseniach. Zvlášť prínosné bývajú spomienky vyšších veliteľských kádrov, ktoré často objasňujú ich závažné rozhodnutia. Niekedy dokonca bývajú v istom rozpore so známymi archívnymi dokumentmi, čo vyžaduje ich kritickú konfrontáciu. Nemožno sa tomu čudovať, pretože s výnimkou zverejnených autentických denníkov vznikli ostatné knihy pamätí až po vojne, pričom autori niektoré fakty medzičasom zabudli, v niektorých sa očividne zmýlili alebo ich dokonca po rokoch či desaťročiach zámerne podávali vo svoj prospech...

Okrem vysokých veliteľov spísali po vojne svoje spomienky aj nižšie kádre, dôstojníci, poddôstojníci, radoví vojaci. Poskytujú mimoriadne autentické výpovede vrátane pocitov, psychiky, bezprostredných vnemov. Pre účely archeologického výskumu bojísk druhej svetovej vojny majú o čosi väčší význam než spomienky generálov, pretože opisujú taktické situácie priamo na bojovom poli.

Vojaci a dôstojníci nemeckého Wehrmachtu sa väčšinou púšťali do spisovania spomienok po návrate zo zajatia. Predpoklady k slobodnému písaniu pamäti prirodzene existovali iba v NSR, v prostredí pluralitného demokratického režimu. Memoáre však po sebe zanechali aj dôstojníci, ktorí skončili v sovietskom zajatí a po prepustení žili v sovietskej okupačnej zóne, neskoršej NDR. Tieto pramene však trpia ideologickým poznačením (Šteiner 2019b).

Úplne odlišnú štruktúru a osudy majú memoáre príslušníkov Červenej armády. Museli zohľadňovať danosti režimu, ktorému slúžili. Komunistická ideológia prísne obmedzovala možnosti objektívneho podávania vojnových udalostí. Napriek svojej rigidnosti sa však postupne vyvíjala a v tomto kontexte môžeme pozorovať viacero fáz, kopírujúcich vývoj režimu v závislosti od striedania jeho lídrov (Šteiner 2021).

Knihy pamäti účastníkov bojov z radov maďarskej a rumunskej armády sú sporadické (napr. Dumitru 1999), zväčša majú iba charakter doplnkových citátov (napr. Számóéber 2013, 102).

Kvalita a spoľahlivosť informácií z memoárov býva pochopiteľne rôzna. Mnohé údaje sa musia starostlivo overovať, identifikovať omyly či zámerné lži. Vzácné sa naskytne možnosť konfrontovať dva zdroje, opisujúce ten istý boj. Nádherný príklad predstavujú spomienky sovietskeho tankistu L. S. Loginova,³ ktorý sa vo februári 1945 zúčastnil mimoriadne ťažkých bojov na hrnskom predmostí (Šteiner 2019a, 16-40). Ako vodič tanku opisuje hlavne obranu samoty Bibit puszta v katastri obce Bruty (okres Nové Zámky), vrátane mnohých detailov a významných bodov v krajine.

Loginovove poznámky vzrástli na význame, keď sa ich podarilo konfrontovať so spomienkami nemeckého tankistu K. Volletha (*Di Giusto* 2010, 204). Vďaka tomu máme vzácnu možnosť vidieť dva pohľady na jeden boj. Jeho priebeh, ako aj opis terénu, sa v oboch textoch zhodujú (pozri Šteiner 2013). Vďaka nim sa podarilo archeologicky presne zistiť polohu vyššie uvedenej samoty, ktorá bola v bojoch úplne zničená a po vojne ju neobnovili (Šteiner 2020a).

Vyskytujú sa však aj opačné prípady, kedy rôzne zdroje síce opisujú jednu a tú istú udalosť, avšak odlišne. Výborným príkladom sú ústupové boje nemeckej tankovej divízie Feldherrnhalle 2 od Nitry smerom k Váhu v posledných dňoch marca 1945 (Šteiner 2019a, 88-103). Jeden pohľad poskytujú spomienky príslušníkov nemeckého práporu ťažkých tankov Feldherrnhalle, najmä jeho vtedajšieho veliteľa *N. von Diest-Körbera* (2008, 361-365). Proti nemu postavil svoje vízie tých istých udalostí rumunský tankista *I. S. Dumitru* (1999, 233-276). Kým memoáre nemeckého dôstojníka vychádzajú z jeho vlastných denníkových zápiskov a potvrdzujú ich aj poznatky iných príslušníkov tej istej jednotky, rumunské tankové eso podáva udalosti výrazne dramatickejším spôsobom vrátane strát nemeckých jednotiek, ktoré sa nepodarilo potvrdiť, údajným nasadením stíhača tankov Ferdinand⁴ alebo bizarnými historkami o zostrelenom lietadle, ktoré pri páde poškodilo dva nemecké tanky a i. Jediné, na čom sa oba pramene zhodujú, sú tak iba miesta bojov a ich chronologická následnosť.

Uvedené nezrovnalosti teda potvrdzujú, že s memoármi ako historickým prameňom treba narábať veľmi opatrne, obzvlášť ak ich chceme využiť pri identifikácii bojísk či poľných opevnení a ich archeologickom výskume.

Ďalšie informačné zdroje

Okrem uvedených prameňov sa ojedinele pri výskume frontových operácií a ich archeologických pozostatkoch môžeme oprieť o iné zdroje, zväčša regionálneho charakteru. Ide o zmienky v obecných kronikách či monografiách alebo svedectvá miestnych obyvateľov, svedkov udalostí, dnes už väčšinou sprostredkované ich potomkami. Tieto informácie však podľa našich doterajších skúseností spravidla nemajú veľkú vypovedaciu hodnotu, nedajú sa verifikovať a v teréne sa málokedy potvrdia.

Popri tom existuje menšie množstvo autentických dobových fotografických záberov z frontovej línie, ktoré sa dajú lokalizovať a využiť pri historickom aj archeologickom výskume (Šteiner/Koppan 2021), to je ale už iná kategória prameňov.

³ Vyšli v roku 2001 v knihe *Vsem smertam nazlo*, z ktorej ich prebral ruský server *warheroes.ru* a vďaka nemu sú prístupné aj slovenskému čitateľovi, pretože kniha je v našich končinách prakticky nedostupná: http://warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=737, cit. 7. 6. 2019.

⁴ Čo bolo v danej oblasti a v danom čase nemožné.

Záver

Nakoniec zostáva s poľutovaním konštatovať, že napriek obrovským možnostiam študovať a spracovávať písomné pramene k frontovým bojom druhej svetovej vojny na Slovensku sa tejto šance zatiaľ chopilo iba zopár bádateľov. Ide pritom skôr o ojedinelé aktivity tých, čo to jednoducho chcú robiť. Inštitúcie, ktoré majú výskum tohto druhu v popise práce, sa mu prakticky vôbec nevenujú. Tak nastáva paradox, že historický výskum tejto mimoriadne pohnutej časti našich dejín začína ležať na pleciach archeológov, pre ktorých je síce len podkladom k terénnemu výskumu, ale zároveň aj jeho nevyhnutnou súčasťou. Vďaka tomu (či napriek tomu) môžeme byť hrdí na to, že väčšina aktivít na tomto poli sa deje na pôde pracovísk našej fakulty. K téme vyšlo viacero monografií (Koppan 2021; Šteiner 2018; 2019a), štúdií, vypracovávajú sa bakalárske, diplomové aj dizertačné práce.

Možno ešte dúfať, že tento príspevok bude pochopený ako manuál pre prácu s týmito špecifickými písomnými prameňmi a akceleruje ich výskum aj na ďalších vedeckých pracoviskách.

PRÍSPEVOK JE SÚČASŤOU PROJEKTU

Tento príspevok bol podporený Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-17-0199 *Kultúrny produkt regionálneho múzea v kontexte objektívnej spoločenskej potreby: Život v totalite v rokoch 1939 - 1945* a Vedeckou grantovou agentúrou MŠVVaŠ SR a SAV na základe zmluvy č. VEGA 1/0547/21 *Archeologický prieskum bojísk z 2. svetovej vojny na juhozápadnom Slovensku*.

LITERATÚRA

- di Giusto 2010 – S. di Giusto: Panzer-Sicherungs-Kompanien and Panzer-Abteilung 208 – I./Panzer-Regiment “Feldherrnhalle”. Italy 1943-1944 / Hungary – Slovakia – Moravia 1944-1945. Erlangen 2010.
- Dumitru 1999 – I. S. Dumitru: Tancuri in flăcări. București 1999.
- Koppan 2021 – V. Koppan: Červený prívál. Bratislava 2021.
- Számvéber 2013 – N. Számvéber: Days of battle. Armoured operations north of the river Danube, Hungary 1944 – 45. Warwich 2013.
- Šteiner 2013 – P. Šteiner: Deväť zlatých hviezd. Hrdinovia alebo náhodný výber propagandy? Tanková čata podporučíka Deputatova v obrane hrónského predmostia. *Studia Historica Nitriensia* 17/1, 2013, 54-68.
- Šteiner 2018 – P. Šteiner: Babylon armád 1. Boje medzi Ipľom a Hronom, zima 1944 – 1945. Bratislava 2018.
- Šteiner 2019a – P. Šteiner: Babylon armád 2 (Boje medzi Hronom a Váhom, február – apríl 1945). Bratislava 2019.
- Šteiner 2019b – P. Šteiner: Boje druhej svetovej vojny na juhozápadnom Slovensku v spomienkach priamych účastníkov, príslušníkov nemeckého Wehrmachtu. Memoárová literatúra ako vojenskohistorický prameň. *Studia Historica Nitriensia* 23/1, 2019, 171-192.
- Šteiner 2020a – P. Šteiner: Výskum bojísk druhej svetovej vojny na juhozápadnom Slovensku. Východiská a perspektívy. In: A. Kuzbová/E. Makarová/M. Neumann (eds.): *Ultra Velum Temporis – venované Jozefovi Bátorovi k 70. narodeninám*. Slovenská archeológia, Supplementum 1, Nitra 2020, 567-573.
- Šteiner 2020b – P. Šteiner: Identifikácia poľných opevnení z druhej svetovej vojny na juhozápadnom Slovensku a náčrt ich typológie. *Musaica archaeologica* 5/2, 2020, 87-94.
- Šteiner 2021 – P. Šteiner: Boje druhej svetovej vojny na juhozápadnom Slovensku v spomienkach priamych účastníkov, príslušníkov Červenej armády. Memoárová literatúra ako vojenskohistorický prameň. 2. časť. *Studia Historica Nitriensia* 25/2, 2021, 477-494.
- Šteiner/Koppan 2021 – P. Šteiner/V. Koppan: Poklady z archívu. Vojnová kronika. Odborný časopis Múzea Slovenského národného povstania 10, 2021, 74-80.
- von Diest-Körber 2008 – N. von Diest-Körber: Diary entries from 14 December 1944 To May 1945 as commander of Tiger tank battalion 503. In: F. W. Lochmann/A. Rubbel/R. von Rosen: *The combat history of German Tiger tank battalion 503 in World War II*. Mechanicsburg 2008, 349-370.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Skeny písomností Červenej armády*. Zdroj: <https://pamyat-naroda.ru/> [cit. rôzne termíny].
- Vsem smert'ám nazlo 2001*. Zdroj: http://warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=737, [cit. 7. 6. 2019].

SUMMARY

Written sources in archaeological excavations of field fortifications from WWII

In spite of availability of sources, the research of the second world war combats in Slovakia is still just slowly starting up. Paradoxically, archaeological outdoor research of their relics plays the main role in it. Main sources of primary documents represent servers publishing digitalized staff-records of the both sides of the conflict: *pamyat-naroda.ru* and *germandocsinrussia.org*. These documents provide important informations on the combat activities, which can be used for searching and identifying of field fortifications and other military objects. Informations published in the memoir literature are also important. However, these must be carefully researched, verified and confronted with other sources, since they can contain unintentional and intentional distortions or mistakes. Compared to the primary sources, memoirs provide several facts, which are usually not contained in the staff-reports. Results of written sources analysis has already been utilized in outdoor archaeological research, e. g. while identifying trench systems east of Šahy, at the foot of Kozmálovce hills and the site of extinct farmstead Bibit puszta in the vicinity of village Bruty. Beside this identification, thanks to informations from reports and memoirs of direct participants, we were also able to connect these sites with certain combat operations and participating units of both sides of conflict.

List of figures

Fig. 1. A sample of typewritten document: report of the 6th guards airborne division from 17th and 18th February 1945 on combat at Svodín (*www.pamyat-naroda.ru*, 12. 12. 2018).

Fig. 2. A sample of handwritten document: report of the 83rd marine brigade from 28th March 1945 on disembarkment at Kravany nad Dunajom (*www.pamyat-naroda.ru*, 16. 2. 2019).

Fig. 3. A sample of position map: position of the 72nd guards rifle division from 1st February 1945 between Svodín and Bruty (*www.pamyat-naroda.ru*, 4. 6. 2020).

Translated by P. Šteiner, V. Tejbusová